

Dvorní rada prof. dr. Karel Preis 1846–1916

V loňském roce uplynulo 160 let od narození a 90 let od úmrtí jednoho z největších průkopníků moderní české chemie a současně zakladatele našeho časopisu, prof. Karla Preise, po němž je pojmenována cena, udělovaná redakcí za nejlepší práci otištěnou v *Chemických listech* v daném roce.

I *Chemické listy* měly vloni kulaté výročí – 100 let od vydání prvního čísla pod tímto názvem. Věc je ale složitější, protože měly přímého předchůdce, *Listy chemické*: jejich vůbec první číslo vyšlo sice už v září 1876, ale jejich první ročník je datován 1877; letos je to tedy 130 let, což je určitě hodno připomenutí, alespoň úvodníkem.

Je zajímavé číst texty, které s tímto mužem souvisejí. Mám k dispozici jeho nekrolog¹ (autorem je prof. Josef Hanuš) z pátého čísla *Chemických listů* z roku 1916, který je půvabný svou češtinou, jakož i neméně půvabný text² našeho bývalého redaktora Dr. Ing. Jiřího Guta, DrSc. (1923–2002), který vtipně zarámoval rok založení *Listů chemických* úvahou o rysech tehdejšího života obecného (počínaje informací, že v té době ještě nestálo Národní divadlo, a konče otázkou, zda si tehdejší redaktori svítili petrolejkou nebo svíčkou).

Když jsem začal psát tento úvodník, přemýšlel jsem, v jaké situaci byla v době největší odborné aktivity prof. Preise věda vůbec a česká zvláště, tedy na konci devatenáctého století. Tehdy uplynulo zhruba teprve sto let od zásadních objevů a vzniku teorií Lomonosova, Lavoisiera, Daltona a dalších, kteří proměnili alchymii v chemii a fyziku. Co vlastně tenkrát měli chemici k dispozici pro svou práci? Pravděpodobně určitou primitivní formu elementární organické analýzy, srovnávací anorganickou analýzu, odměrnou a vázkovou analýzu, bodotávek, polarimetr, kalorimetr,.... Spektrální analýza byla v plenkách, skleněné nádoby si chemici museli většinou sami vyfoukávat, zátky sloužily místo zábrusů, plynové hořáky místo elektrického ohřevu... Kolik druhů speciálních chemikálií byli tehdy výrobci schopni dodat? Desítky? Desíttisíce, jako dnes, určitě ne. O to víc vynikne heroismus badatelů druhé poloviny 19. století – jako bývalý „cukrář“ se skláním v obdivu před dílem Preisova vrstevníka, německého vědce Emila Fischera, který pouhým trpělivým rozkrytlováním vyizoloval a pomocí charakteristických reakcí popsal snad všechny monosacharidy, aniž by měl k dispozici jakoukoliv chromatografii, o strukturní analýze ani nemluvě.

Při takových kulatých výročích, jaká měl vloni prof. Preis, se sluší připomenout jeho zásluhy. On vlastně patřil k první generaci významných novodobých českých chemiků, na niž navazovaly další generace: Preisův žák Emil Votoček (*1872), dále Rudolf Lukeš (*1897), František Šorm, Otto Wichterle (oba *1913), a „homologická“ řada dalších. V Preisově době vrcholila hospodářská a částečně i politická emancipace našeho národa, dovršovalo se obrození, což mělo pochopitelně za následek snahu „mít všechno národní“ – nejen umění, ale i vědu a průmysl. Je to doba vzniku českého chemického názvosloví, „pěstování lučby v jazyce mateřském“, doba prvních odborných publikací v češtině a zakládání odborných časopisů. Prof. Preis již v mladém věku pochopil, že u nás chybí odborná chemická periodika jako

důležitý komunikační prostředek nejen k publikaci odborných článků, ale i ke smelování chemické komunity.

Sjednocující funkci měl i Spolek českých chemiků, u jehož vzniku prof. Preis stál. Již v roce 1872 založil „Časopis pro průmysl cukerní, orgán Spolku pro povznesení cukrovarnického průmyslu v království Českém“; na první straně svého úvodu píše „...že nesmějí se oči před hrozící budoucností uzavírat a ruce malomyslně v klín skládat, důkaz to jak vážně situace našeho průmyslu byla již v té době posuzována“. Ten vycházel v obou zemských jazycích (německy jako „Zeitschrift für Zuckerindustrie, Organ des Vereines zur Hebung der Zuckerfabrikation in Königreiche Böhmen“), ale po třech letech zanikl. Později Preis založil a vlastním nákladem začal vydávat *Listy cukrovarnické* (1882). Ty vycházejí dodnes pod současným názvem *Listy cukrovarnické a řepařské* (od r. 1992).

Proč právě cukrovarnictví? Nesmíme zapomenout, že koncem 19. stol. bylo cukrovarnické (jakož i pivovarnické) odvětví průmyslu daleko významnější a prestižnější než dnes – bylo v něm zaměstnáno větší procento lidí, cukr se více vyvážel apod. Význam tohoto oboru vyplývá i z toho, že prof. Preis založil také Výzkumnou stanici cukrovarnickou a Cukrovarské muzeum.

Mezitím ale došlo r. 1876 k již zmíněnému založení *Listů chemických*, které ve své nynější přesmyčce na *Chemické listy* existují dodnes a jejichž vydávání bylo za celou dobu přerušeno jen kratičce (1944–5), takže patří k nejstarším, prakticky nepřetržitě vydávaným chemickým časopisům vůbec.

Roku 1869 byla pražská technika rozdělena na českou a německou část, a právě v pedagogické činnosti na České technice spočívá těžiště zásluh prof. Preise. Vychoval celou řadu chemiků, vydal řadu učebnic. Prošel všemi stupni, kterých může pedagog dosáhnout: byl nejprve asistentem (u prof. V. Šafaříka), pak docentem, mimořádným a řádným profesorem, děkanem i rektorem. Dosáhl i státních ocenění: byl dvorním radou a obdržel Řád železné koruny. Roku 1893 byl zvolen řádným členem Královské české společnosti nauk.

Závěrem bych chtěl vyslovit přání, aby dílo prof. Preise zůstalo v paměti i budoucích generací, a aby se v naší zemi urodil dostatek osobností jeho kalibru.

Jiří Podešva

LITERATURA

1. Hanuš J.: *Chem. Listy* 10, 115 (1916).
2. Gut J.: *Chem. Listy* 92, 99 (1998).